

Başvuru: 10 Kasım 2015
Revizyon: 19 Nisan 2016
Kabul: 31 Mayıs 2016
OnlineFirst: 30 Ağustos 2016

Copyright © 2016 • İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü
tjs.istanbul.edu.tr
DOI 10.16917/sd.11769 • Haziran 2016 • 36(1) • 71–97

Araştırma Makalesi

“Burada Her Şey Kendiliğinden”: Mersin’de Yaşayan Romanlar Üzerine Alan Araştırması

Neriman Açıkalın¹
Mersin Üniversitesi

Burak Şahin²
Mersin Üniversitesi

Öz

Romanlar tarih boyunca “tekinsiz” bir topluluk olarak görülmüştür. Göç ettikleri ve yerleştikleri her yerde damgalanma ve ayrımcılık ile karşılaşmıştır. Maruz kaldıkları dışlanmaların doğurduğu sonuçlar Romanların sayısız açıdan dezavantajlı olmalarına yol açmıştır. Günümüzde Romanların yaşadığı her coğrafyada, olumlu toplumsal hareketliliğin zayıflığı ve ötekileştirme Romanların ortak sorunlarıdır. Bu çalışmada Mersin’de yaşayan Romanların bu sorunlardan ne ölçüde “pay aldıkları” üzerinde durulmuştur. Çalışmada Mersin’de Romanların yoğun yaşadığı mahallerden demografik ve sosyolojik bilgiler toplanmış; anket, mülakat ve odak grup teknikleri kullanılmıştır. Elde edilen veriler ışığında Romanların etno-ırksal bir adacık halinde yaşadığı tespit edilmiştir. Okula devamları azdır ve hareketliliği temin edecek öğrenim durumları zayıftır. Düzensiz, düşük ücretli ve hayati risk taşıyan işlerde çalışmaktadırlar. Dezavantajlı konumları mevcut kuşak içinde çözülmediğinden dolayı kuşaklar arasında döngü oluşturmaktadır. Roman olmayanların kendilerine yönelik ayrımcı tutumlarının da etkisiyle topluluk yoksulluk ve ötekilik sarmalında kalmaktadır.

Anahtar Kelimeler

Romanlar • Toplumsal tabakalaşma • Toplumsal kapanma • Ötekilik

¹ Yetkilendirilmiş yazar: Doç. Dr., Neriman Açıkalın, Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, Yenişehir 33343 Mersin. Eposta: nerimanacikalın@yahoo.com

² Mersin Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, Çiftlikköy Kampüsü, Yenişehir 33343 Mersin. Eposta: bsahin@mersin.edu.tr

“Cahil”, “anlamaz”, “eğitimsiz” damgasıyla dışlanan, ayrımcılığa uğrayan Romanlarda, barınma koşullarından, yaşam tarzına, eğitimden, mahallelerin düzenlenmesine, çalışma yaşamlarından gençlerin gelecek hayallerine kadar her şey sosyal politikanın konusu olmaktan ve düzenlenmekten çok uzaktadır. Bir Roman’ın içinde bulunduğu durumu tam anlamıyla ifade eder biçimde, bu çalışmaya konu olan Roman mahallelerinde “her şey kendiliğinden” akıp gitmektedir.

Yoğunluklu olarak Kiremithane, Turgut Reis, Alsancak, Barış, Mahmudiye mahallelerinde oturan Romanlar, konumsal olarak kent merkezinde kalmış olmalarına karşın, “Çingene mahallesi” damgasıyla toplumsal, ekonomik ve kültürel anlamda son derece izole bir yaşam sürmektedirler. Roman olmayanlar tarafından toplumun en pis, tembel, cahil, suça eğilimli, toplumsal norm ve değerleri tanımaz, dinini bilmez kesimi olarak etiketlenerek ötekileştirilen Romanların sadece mahalleleri bu şekilde yaftalanmakla kalmaz; çocuklarının gittiği okul “Çingene koleji,” Roman kadınları “fahişe,” erkekleri “kadın pazarlamacısı,” çocuklar “uyuşturucu bağımlısı” ve “okul kaçağı” olarak makrodan mikroya yaşamın tüm alanlarında ayrımcı ve alaycı bir dille tanımlanmaktadır. Çalışmanın verilerinin de gösterdiği gibi, bu ayrımcı tutum ve ötekileştirme, Romanlarda içe kapanma ile sonuçlanmıştır. Romanlar hiçbir etnik kimlikte görülmeyecek kadar yüksek oranda kendi içlerinde evlilikler gerçekleştirmektedirler. Çocukların adeta sıkıştırılmış bir biçimde kaldıkları mahalle dışında bir okula gitmediklerine tanık olunmuştur. Romanlar, “diğerinin” Romanlarla “zorunlu temasında” ise neredeyse “dokunulmazlar” muamelesine tabi tutulmaktadırlar.

Bu çalışmada Romanların “dezavantajlı” konumlarının görünür kılınması amaçlanmıştır. Romanlara yönelik bir odaklanma, medyadaki “neşeli, gamsız, renkli, sefahat düşkünü” Roman tiplemesinin yarattığı “dezenformasyonu” ortaya çıkarmaktadır. Romanlar toplumsal ayrımcılığın, kapanmanın, ötekileştirmenin, hareketlilik imkânlarından mahrum bırakılmanın her biçimiyle karşı karşıya kalmaktadır. Romanlara “genetik” menşeli bir başarısızlık atfedilmektedir. Damgalanmanın ve sosyal hareket imkânlarının yoksunluğunun doğurduğu sonuçlar Romanları birçok açıdan hak-sızlıklarla baş başa bırakmaktadır. Çalışma, Romanların “küresel” çaptaki sorunlarının Mersin’deki tezahürlerine odaklanmaktadır. Elde edilen bulgulara göre Romanlar, ebeveynlerinden miras aldıkları ve sonraki kuşaklara aktarmak durumunda kaldıkları bir etno-ırksal adacık döngüsü içinde yaşamaktadır. Romanlar toplumsal hareketliliğin en önemli merkezlerinden biri olan eğitim kurumuna “intikal” edemedikleri için yoksulluk döngüsünden çıkamamaktadır. Düzensiz işlerde çalışan romanlar “gayrinizami” bir dünyanın içinde kalmaktadır. Diğer taraftan uğradıkları ayrımcılıklar ve düşmanca tutumlar toplumsal hareketlilik merkezleri ile buluşmalarına mani olmaktadır.

Çalışmada öncelikle Romanlarla ilgili sosyotarihsel bir açıklama yapılacaktır. Araştırmanın yönteminin aktarıldığı ikinci bölümün ardından elde edilen verilerin

ışığında Mersin’de yaşayan Romanların toplumsal hareketlilik, toplumsal kapanma, yoksulluk kültürü bağlamında analizine yer verilecektir.

“Müphem” Bir Topluluk: Romanlar

İngiliz konsoloslar Charles Brophy ve Stanislas Chair, 19. yüzyılda Varna’daki Çingenelerin hayatlarını büyük ölçüde, uğraşlarından elde ettikleri geliri küçük hayvan sürüsü ürünlerinin satışıyla destekleyerek kazandıklarını aktarmaktadır. Toprak sahibi olmadıklarından dolayı Hıristiyanlardan kendi gereksinimleri için un ve hayvanları için mısır almak zorundadırlar. Köylüler onlara yüksek bir fiyat verirler; her kalemin fiyatına yüksek bir tarife uygulanır. Ödeme nakit ya da işgücü şeklinde yapılmaktadır. Çingeneler işgüçlerini sunduklarında, Çingene emeğinin karşılığı keyfi bir biçimde belirlendiği için, üstlerinden sağlanan kâr büsbütün artmaktadır. Böylelikle Çingeneler köylüler açısından iyi bir kazanç kaynağı haline gelmiştir. İlbaharın gelişiyle beraber hayvan sürüleri kırlarda otlamaya başlayınca, Varna’da tereyağı ve süt satmaya başlarlar. Böylece köye bağımlılıkları da asgari düzeye iner. Fakat bu kazanç durumundaki değişiklik yerel Bulgar halkı rahatsız eder. Çingenelerin çayrılardan çıkartılmasına karar verilir. Birkaç “nazik” baskıdan sonra hiçbir uyarıda bulunulmaksızın Çingenelerin evleri ateşe verilir. Köyü terk etmek zorunda kalan Çingeneler, kış aylarında geri dönerek köy yakınlarında başka bir yerde kalıp kalamayacaklarını sorarlar. Kış ayları Çingenelerden ötürü köylüler açısından en kazançlı mevsim olduğu için Çingenelerin kalmalarına memnuniyetle izin vermişlerdir (akt., Marushiakova & Poppov, 2006, s. 88–89).

Bu hikâye neredeyse “aksiyomatik” çıkarımlar yapmak hususunda bizi yönlendiriyor: Romanlar “tuhaf”, “tekinsiz”, “mesnetsiz” muhteviyatları dolayısıyla her zaman devasa bir dram içinde abluka altına alınmışlardır. Bu “vatansız avareler” yerliler tarafından tarif edilemez/tarifelendirilemez uygunsuzlukları dolayısıyla hep keyfi bir tasarrufa maruz bırakılırlar: Yeri geldiğinde “hoş görülürler”, zaten onları “kale dahi alan” örfi, dinî ya da yazılı bir hukuk bulunmadığı için gerekirse “temizlenirler”. Romanların şarkıları hep yurtsuzluktan, *lungo drom*’dan, yani uzun yoldan, gidecek ya da dönecek bir yerin olmayışından söz eder. Roman şarkılarının özünde hep bir “nostalji” deseni yer almıştır; yani nostos’un, “eve dönüş”ün sancılı bir melodisi (Fonseca, 2002, s. 13–14). Hasret çekilen şey ulus-devlet temelinde bir anavatan mefhumu değil, “mevcudiyetlerine” hürmet duyulmasıdır. Nicole Martinez’in belirttiği gibi, anavatanları neresi olursa olsun göçebeler, “bilinçaltının o ürkütücü uçurumunu” bizim önümüze açmaktadır. Onları çevreleyen toplumlar onlara yeri ve dönemine göre çeşitlenen anlamlar yüklemektedir; rüya gibi güzel, kabus gibi korkunç imgeler, göçebeleri giderek daha da uzaklaştırır ve gerçeğin yerini alır. Bazen egzotik büyülenmenin bir unsuru olarak estetikleşir, bazen yine bu egzotizmden “ilham” alınarak cadılıkla, salgın hastalıkla, doğal felaketlerin ve savaşın kaynağı olmakla yaftala-

nırlar. Çirkin, güneşten pişmiş, kara derili, pis giysili Çingenerin şeceresi bir ibret meseli haline dönüşür. Söylence Hz. İsa'nın doğumundan önce Betlehem'e doğru yol alan Kutsal Aile'yi konuk etmeyi reddeden "Mısırlıları" konu edinir. Bu Mısırlıların çocukları ceza olarak göçebe bir yaşam sürmeye mahkum edilirler. Bu söylencenin "velvelesinden" yüzyıllar sonra önünde açılan yeni yaşamın, *vita nouva*'nın eşliğinde bulunan ve kendi değerleriyle sağlam temele oturan Batı dünyasında, Mısırlılar, Bohemyalılar ya da Sarazenler artık ölü bir geçmişin artıklarından başka bir şey olmadıkları gibi ölümcül olmakla suçlanırlar; veba taşıyıcısı, zehirlenen kuyuların sorumluları, toplumsal hareketlerin ve isyanların kışkırtıcı ajanları olmuşlardır. Doğmakta olan yeni bir toplumun tam karşı örneği olarak görülürler; çalışma üzerinde odaklanmış bir dünyanın tembel insanlarıdır, dinsizlerdir Oysa burjuva ahlakı doğru mak üzere. Vatansızdırlar, oysa monarşik devlet düşüncesi giderek gelişmektedir. Onlar artık bir halk değil, tehlikeli göçerlerdir. Birtakım musibetleri harekete geçiren, büyücülük ya da kâhinlik taslayan hırsız ve dilencilerdir (Martinez, 1992, s. 11, 15, 17). Romanların uğradıkları "haksızlıkların" çok müstesna bir tarafı bulunmaktadır. Bu "müphem" topluluğun acıları da dışlanmanın, vurdumduymazlığın, görmezden gelmenin bir parçasıdır; zira onlar için "lobi" faaliyetleri yürütecek bir devletleri ve kozları bulunmamaktadır. Söz gelimi Roman Soykırımı, Yahudi Soykırımı'na kıyasla pek "bilinen" bir acı değildir. 16 Aralık 1942'de SS şefi, Üçüncü Reich'in iki numaralı adamı Heinrich Himmler tarafından çıkarılan kanunla Nazi Almanyası'nın uzandığı coğrafyada bulunan bütün Çingenerin imhası emredilmiştir. Hitler faşizmi karşıtı tüm anti-faşist güçler ve Yahudiler gibi, Çingener de görüldükleri yerde kurşuna dizilerek, Auschwitz-Birkenau gibi ünlü "toplama kampları"nda, gaz odalarında imha edilerek, tıbbi deneylerde kobay olarak kullanılarak soykırımı uğramıştır. Kimi kaynaklara göre 1,5 milyon insanın katledildiği *Porajmos* (yıkım, imha; Çingene soykırımı) sadece Almanya tarafından tanınmaktadır (Arayıcı, 2008, s. 21, 93, 281). Romanlar acılarını da "kendiliğinden" ve "gayriresmî" olarak yaşamaktadır.

Romanlar için kullanılan kelimeler birçok değişkene sahiptir. Topluluk üyelerinin daha önce yaşadıkları yerler, meslekleri, "yerel halkın" küçültücü ifadeleri vb. birçok değişken bu kelimeleri türetmiştir (Arayıcı, 2008, s. 37, 39). Türkiye'de Romanlar genel olarak "Çingene" adıyla bilinmekte ve çeşitli bölgelerde "Abdal, Arabacı, Beyzade, Cano/Cono, Dom/Lom/Rom, Elekçi, Esmer vatandaş, Gurbet, Gurbetî, Karaçi/Karaçı, Karaoğlan, Kıptî, Lulu, Mango, Mutrib/Mutrip, Pırpır, Posa/Bosa/Pasa, Roman, Sepetçi, Teber, Todi" adlarıyla anılmaktadır (Yıldız, 2007, s. 1). Türkiye'de en yaygın kullanım olan "Çingene"nin ve topluluğun diğer kelimelerin ayrımcılık barındıran bir çehre kazanması dolayısıyla kullanılmasını tercih ettiği "Roman"ın kökeninden söz edebiliriz. "Çingene"nin kökeni hususunda çok farklı yorumlar bulunmaktadır. Birkaç örnek sıralayacak olursak: Bir yoruma göre kelimenin kökeninin Phrygien'de (Batı Anadolu'da bir bölge) çok önceleri yaşamış olan "Atsigani" yahut "Athiganoi" isimli gnostik bir mezhebe kadar gerilere gitmektedir. Bu mezhep,

havariler döneminde Samerra'da büyücü Simon tarafından kurulmuştur. Bu konu, Yeni Ahit'te Resullerin İşleri'nde geçmektedir. Çingenerin, bu mezhebin üyeleriyle bağlantı kurarak, büyücülükle meşgul oldukları zannedilmektedir. Bir diğer yoruma göre, Türklerin kullandığı "Çeng", kanuna benzer dik tutularak çalınan bir çeşit saz manasına gelirken, "çengi" ise çeng denilen sazı çalan kimse ve oyuncu kız (dansöz) manalarına gelmektedir (Yıldız, 2007, s. 2, 3). Sevan Nişanyan'a göre Çingene Eski Türkçe'de yoksul, pis, berduş, miskin, sefil gibi anlamlara sahip olan "çıgan/çıgay" kelimesinden türemiştir (*Nişanyan Etimoloji Sözlüğü*, 2014). Romanlar kendilerine "Rom", dişil olarak "Romni", dillerine ise "Romani" demektir. Bir cins isim olan bu sözcük "adam, insan" anlamına gelmekte olup, etimolojisi hakkındaki başlıca yoruma göre, bugün Hindistan'da hâlâ rastlanan düşük bir kastın adı olan Sanskritçe "Domba" sözcüğünden türetilmiştir (Yıldız, 2007, s. 11).

Uluslararası kuruluşların verilerine göre, Türkiye'de gerek göçebe olarak ve gerekse "yerleşik" düzende yaşayan Romanların toplam sayısı 450-550 bin arasında değişmektedir. Ancak Roman sayısının 2-5 milyon arasında olduğunu ileri süren kuruluşlar da bulunmaktadır (Arayıcı, 2008, s. 235-236). Türkiye'deki Romanların sorunları ülkenin genel sorunlarıyla bir simetri barındırmaktadır. İskân haklarının; zorla tahliyeler ve mahallelerin toptan yıkılması, ortalamanın çok altında yaşam koşullarına maruz bırakılma ve mülkiyet garantisinin sağlanmamasına kadar çeşitli şekillerde ihlal edilmesi söz konusudur. Roman çocukları ve gençlerin kaliteli eğitime ulaşabilmesinin önündeki engellerin çok çeşitli ve sayıca kabarık olduğu söylenebilir. Eğitim Türkiye'de "parasız" olsa da kırtasiye, ders araç gereci, üniforma, ayakkabı, okul dönemi boyunca gerçekleştirilen projelere katılımın ve kayıt ücretlerinin (bunlar genelde okula yapılan bağışlar şeklindedir) getirdiği harcama yükü, bu ailelerin karşılayabileceğinin çok üzerindedir. Çoğunlukla çocukların da çalışarak ailenin gelirin katkıda bulunmasının gerekliliği, eğitime başarılı bir şekilde katılmalarının önündeki en önemli engel durumundadır. Temel eğitimden yükseköğrenime geçiş, Roman çocukların genelde, ekonomik nedenlerden ötürü kaydedemedikleri bir aşamadır. Roman grupları arasında varlıklı tabakadan sayılanların durumları bile, önyargı ve ayrımcılık dışındaki çeşitli sebeplerden dolayı sürekli olarak kötüleşmektedir. Sosyal güvenlik ve sözleşme kapsamında çalışanlar yok denecek kadar azdır. Romanların çalıştığı işler, çoğu zaman geçici, yarı zamanlı ve kayıt dışıdır, aynı zamanda bu işlerde büyük ölçüde sağlık ve güvenlik kaygıları tamamen göz ardı edilerek çalışılmaktadır (Biz Buradayız, s. 54-57).

Yöntem

Bu çalışma kapsamında, Mersin'in Kiremithane, Turgut Reis, Alsancak, Barış, Mahmudiye mahallelerinde toplam 530 aileye demografik bilgileri, barınma imkânları, çalıştıkları işler, günlük yaşamları, gelenek ve görenekleri, çocuklarının

eğitim ve çalışma durumları ile gelecek beklentilerini de içeren yapılandırılmış bir anket formu uygulanmıştır. Bu niceliksel veri toplama tekniğine ek olarak, çalışma ve yaşam koşullarını, karşılaştıkları ayrımcılıkları, hayallerini, beklentilerini ve aile içi ilişkileri de kapsayan mülakatlar yapılmış, bunun yanı sıra odak grup tekniği uygulanmıştır. Sorunun önemli bir parçasını oluşturan çocukların eğitimi konusu üzerine, mahallelerdeki ağırlıklı olarak Roman çocukların gittiği okullarda öğretmenlerle birebir görüşmeler ve odak grup tekniği kullanılarak niteliksel veriler elde edilmiştir.

Araştırmanın yürütüldüğü Roman mahallelerinde toplam üç ilköğretim okulu bulunmaktadır. Bu alan araştırmasının eğitim boyutu, Saadettin ve Fatih İlköğretim okullarında, okul yöneticileri, öğretmenler ve öğrencilerle derinlemesine mülakatlar biçiminde yürütülmüştür. Liseye giden Roman çocukları ise yok denecek kadar az sayıda bulunmakta, gidebilen birkaç çocuk da meslek liselerinde öğrenimlerini sürdürmektedir. Lise öğrencileriyle de derinlemesine görüşmeler yapılmıştır.

Bunlara ek olarak, Romanlar ve aynı mahallede yaşayıp Roman olmayanlarla ayrımcılık ve ötekileştirme sorunlarına ilişkin görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Bu çalışma, Mersin Roman mahallelerinde sosyolojik anlamda yapılan ilk çalışma olma özelliğini taşımakta ve mahallenin genel sosyolojik haritasını çıkarmayı amaçlamaktadır. Çalışma, Akdeniz Roman Dernekleri Federasyonu işbirliği ile gerçekleştirilmiş olup, federasyon yetkilileri ile Mersin’de Romanların örgütlenme hikâyeleri ve sorunları, kamu kurum ve kuruluşlarıyla iletişimleri ve çalışmaları, hizmetleri üzerine de görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

2015 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre Mersin’in nüfusu 1.745.221’dir (TÜİK, 2015). Romanların Balkanlar’dan Türkiye’ye göçleri, 1923 tarihli “Yunan ve Türk Nüfusların Mübadelesine İlişkin Sözleşme”ye müteakip gerçekleşmiştir (Marsh, 2008, s. 15). Göçle beraber, yerleştirildikleri mahallelerde, o tarihten bu yana yerel halkla ve sonradan göç eden nüfusla mekânsal ve toplumsal anlamda hemen hemen hiçbir temas kurmadan izole bir yaşam sürdürmektedirler. Mersin’in bugün nüfusu yaklaşık olarak, iki milyona dayanmakta ve Roman nüfusunun yaklaşık 20-25 bin civarında olduğu tahmin edilmektedir (Mersin’de Romanlar Kime Oy Verecek, 2014).

Mersin’de Bir Etno-İrksal Adacık: Roman Mahalleleri

Araştırma verilerinin de gösterdiği gibi, Roman ailelerde çocuk sayısı ağırlıklı olarak %45,1 oranı ile 3-5, %40 oranı ile ise 1-2 seviyesindedir. 5 ya da daha fazla çocuk sahibi ailelerin oranı ise sadece %7,2’i oluşturmaktadır.

Aileler çoğunlukla çekirdek aile özellikleri göstermelerine karşın, mahallelerde genellikle bir avluya açılan odaların her birinde bir ailenin yaşadığı belirlenmiştir.

Bu barınma biçimi ya aile büyüklerinin mülkü olan evlerin bir odasına sığınma ya da her bir odanın bir aile tarafından kiralanması biçiminde gerçekleşmektedir. Örneğin %20'si tek odalı, %71,6'sı iki odalı ve %8,4'ü ise üç odalı evde oturduklarını belirtmiştir. Evlerin %34,7'sinde ise tuvaletin dışarıda olduğu söylenmiştir. Evlerdeki beyaz eşyalar, çoğunluk ya ikinci eldir ya da çöpten bulunmuştur. Buna göre, evlerin %39'unda çamaşır makinesi bulunmamaktadır.

Toplam 530 haneye uygulanan anket çalışması sonucunda, Romanların eğitim düzeylerinin, erkekler aleyhine son derece dezavantajlı bir durum seyretmesine karşın, kadınların bu dezavantajlı kimlikte bir kere daha ikincil konumda oldukları görülmektedir. Örneğin, kadınlar arasında okumaz/yazmaz oranı %46,1 iken, aynı durum erkekler için %19,4'tür. En az üç dört kuşaktır Mersin'in merkezî bir bölgesinde yaşayan Romanların, eğitim düzeylerine dair veriler kentin sağladığı olanaklardan faydalanmak anlamında son derece önemli bir göstergedir. Romanlar, mekânsal anlamda kent merkezinde olmalarına karşın etrafları sosyolojik olarak yüksek duvarlarla çevrilidir. Bu haliyle sosyal, kültürel ve ekonomik izolasyonun yaşandığı etno-ırksal adacık (Wacquant, 2012) olarak değerlendirilebilecek bir bölgede yaşamlarını sürdürmektedirler.

Kadınlar arasında okuryazarlık oranı %10,5, erkekler arasında ise %9,5'i gösterirken ilkokul mezunu oranı toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin önemli göstergesi olarak, erkeklerde %41,3'ten kadınlarda birdenbire %12,6'ya düşmektedir. Araştırmanın yürütüldüğü hanelerde, kadınlar arasında üniversite mezunu bulunmazken erkekler arasında bu oran %0,2 şeklinde karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmanın eğitim verilerine göre, Romanlar dezavantajlı mirası ana-babalarından devralmakta ve önemli bir değişim göstermeden çocuklarına miras bırakmaktadırlar. Örneğin, haneden görüşme yapılan kişilerin bir kuşak öncesine, ana-babalarının eğitim düzeylerine bakıldığında, %58,9 oranı ile babalarının, %89 oranı ile ise annelerinin okur-yazar olmadıkları görülmektedir. Bu arada, belirtmek gerekir ki, hanede yapılan görüşmelerde, sadece görüşülen kişinin anne-babasının değil, eşlerinin anne-babalarının da demografik bilgileri alınmış, eğitim düzeyi, yapılan işler, etnik kimlik konularında eşler ve bir kuşak öncesi arasında neredeyse tamamen bir ortaklık olduğu görülmüştür. Bu nedenle burada sadece görüşme yapılan kişinin ana-babası üzerinden veriler değerlendirilmektedir.

Dezavantajlı miras olarak düşük eğitim düzeyi demek, kentte ayakta kalmayı sağlayacak istihdam alanlarından dışlanmak ve yoksulluğun kısır döngüsü içinden çıkamamak anlamını taşımaktadır. Eğitim düzeyinin getirdiği düşük ücretli, düzensiz gelirli, yüksek hayati riskli işlerde çalışmak da kuşaklar boyunca miras bırakılmış bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda, hanelerin üç kuşak boyunca eğitim düzeylerine ve yaptıkları işlere bakıldığında ağır bir kısır döngünün yaşandığı ortaya çıkmaktadır. Bu olgu kendini, çocuklarda erken okul terkleri, yüksek düzeyde "okul başarısızlıkları", okula bağlı bir gelecek hayalinin kurulamaması biçimlerinde göstermektedir.

Kadınların %48,4'ü ev kadını olduklarını, % 50,9'u ev temizliğine gittiklerini belirtmişlerdir. %0,2 oranı ile yalnız bir kadın ise, bu araştırmanın yürütüldüğü sırada geçici olarak devam eden proje kapsamında bir okulda hizmetli olarak çalışıyordu. Sosyolojik çalışmalarda, özellikle de yoksullukla ilgili araştırmalarda, “ev kadını” kategorisi çok dikkatli yaklaşılması gereken bir kategoridir. Ev kadını, “işsiz”, “evde oturan” çağrışımı yapan bir kategoridir. Ev işleri, çocuk bakımı, gelir getiren dantel vb. el işleri ve evde yapılan parça başı işler görünmez emek halini almaktadır. Ayrıca tüm toplanan çöplerin, hurdaların evde ayrıştırılması, faytonculuk yapılan evlerde at arabasının ve atların bakımı gibi ya da sezonluk yapılan mevsimlik tarım işçiliği, bohçacılık gibi işlerde de kadının yoğun emeği göze çarpmaktadır.

Hanedeki erkeklerin yaptıkları işlere bakıldığında ise en yüksek oranda %84,6 ile yoksulluğun ve dışlanmışlığın en açık göstergesi olan marjinal sektörde çalışma gelmektedir. Diğer bir deyişle, Roman haneler geçimlerini ağırlıklı olarak ya hurdacılık ya çöp toplayıcılığı ya lağımcılık ya da faytonculukla sürdürmek zorunda kalmaktadırlar. Bu çalışmanın yürütüldüğü sırada, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın yürüttüğü, dokuz aylık “Toplum Yararına Çalışma Projesi” kapsamında kadınlar arasından bir kişinin, erkeklerin ise %12,4'ünün özel sektörde geçici işçilik yaptığı görülmektedir. Ancak bu araştırmanın yürütüldüğü sırada devam eden bu proje tamamlandığından, Romanlar arasında özel sektörde geçici işçilik de son bulmuş ve çalışanlar eski daimi işleri olan marjinal sektöre geri dönmüşlerdir. Düzensiz işçilik, düzensiz gelir ve sosyal güvencesizlik anlamına gelen marjinal sektör, ailelerin çocuklarına ilişkin ve çocukların kendilerine ilişkin hayaller kuramamasında ve gelecek beklentilerinin eğitim kurumlarından geçmemesinde en önemli etkenlerden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Filmi geriye sardığımızda, %84,6 oranı ile marjinal sektörde çalışanların babalarının da %96,6 oranı ile aynı işleri yaptıkları, annelerin ise benzer biçimde %31,2 oranı ile marjinal sektörde, yani ev temizliğinde çalıştıkları görülmektedir. Bu oranlar ve dolayısıyla aktarılan dezavantajlı miras göstermektedir ki sonraki kuşakların bu kısır döngüye düşmemesi için Romanlara özel sosyal politikalar geliştirilmesi gerekmektedir.

Aile kurumu, ortak doğurganlık stratejileri, eğitim stratejileri, evlilik stratejileri ve ekonomi stratejilerinden oluşan ve ortak yaşam tarzına denk düşen birleşik bir gövdedir (Bourdieu, 2005, s. 35). Bu stratejiler aracılığıyla, ortak norm ve değerlerin oluşturulduğu, yeniden üretildiği ve bunların toplumun tümüne oranla bir ayrıcalık sembolüne ya da dezavantaja denk düştüğü kendi içinde kapalı topluluklar ortaya çıkmaktadır. Romanların kuşaklar boyunca devraldıkları bir diğer miras da, erken evlilikler ve neredeyse örneklemin tümünde görülen Roman-Roman evlilikleridir. Öncelikle, erken evlilik normu, eğitim kurumlarından erken kopmanın, çok erken yaşta çalışmaya başlamanın ve son derece izole bir toplumsal yaşamın sonucudur. Diğer bir deyişle, çocuk evlenme kararı verdiğinde çoktan okuldan kopmuş ve çalışmaya başlamıştır; evlilik nedeniyle okulu bırakmış değildir.

Diğer değişkenlerde olduğu gibi, burada da bağımlı-bağımsız değişkenlerin doğru bir biçimde açıklanabilmesi, hem bir sosyal olgunun saptanabilmesinde hem de çözüm önerileri getirilebilmesinde önem taşımaktadır. Araştırmanın verilerine göre, hanelerin %98,9 oranında "Roman-Roman" evlilikleri görülmektedir. Bu demografik veri her şeyden önce kendi içine kapalı bir toplum olmanın en önemli göstergesidir. Eğitimden erken yaşta kopmak, akraba ya da çocukluk arkadaşıyla evlenmek anlamına gelmektedir. Farklı toplumsal gruplardan insanlarla temas içine girmeyi mümkün kılan okul kurumlarından uzak kalan Romanlar, iç evliliklerin de pekiştirilmesiyle katı bir izolasyon içine girmektedir. İç evliliklerin diğer bir nedeni de, yine uzun süreli eğitim kurumlarında kalınmadığı için, meslek çeşitliliğinin Roman topluluğuna özgü bir hale gelmesi ve benzer işlerle uğraşanların aynı sosyal mekânı paylaşmak yoluyla ortak bir yaşam kurmalarıdır. Bunlara ek olarak, iç evlilikler için belirtilebilecek en önemli nedenlerden biri de, kuşaklar boyu dışlanmaya ve aşağılanmaya uğramış bir topluluk olarak, olası başka etnik kimliklerden eşlerden ve onların akrabalarından görecekları ayrımcı tutum riskini göze almak istememeleridir. Zira görüşmeler sırasında, görüşmecilerin %79,4'ü eşini akraba/komşu ya da önceden tanıdığını belirtmiş, %9'u yine aynı toplumsal çevre içinde kalmayı ifade eden "tanıdıklar tanıştırdı" yanıtını vermiş, %9,7'si ise görücü usulü evlendiklerini belirtmişlerdir.

Çocuk 9-10 yaşına geliyor, maşallah ben bunu oğlana istetecem, o kızın kafasında bir ampul yanıyor, "ben gelin olcam". (45, erkek, ilkokul mezunu)

Annem oğlum derdi bana, Roman olmayan kız alma, tencerene sıçarlar (seni terk eder gider). (27, erkek)

...halamın kızı bir Arap'la evli, onu halamın evine bırakmıyorlar, biz Romanız biz bakamayız, çocuk büyütmekten anlamayız diye, insanlar bizi böyle gördüğü için biz de istemiyoruz. (19, kadın)

Mahallede güçlü olmak ve toplumsallaşma sürecinde onay görmek, özellikle gençler arasında kendi içlerinde geliştirdikleri norm ve kurallarla işlemektedir. Bu nedenle gençler arasında uyuşturucu bağımlılığı da aynı erken evlilik gibi bir norm olarak görülmektedir.

En küçük oğlumla hep oluyor. O eroin bağımlısı bir türlü bu illetten kopmuyor. Bendeki parayı da alıp ondan satın alıyor. Başta bedavaya verdiler. Sonra ipini çektiler işte... (kadın, 53 okumaz-yazmaz, çiçek satıyor)

Damgalanmışlıktan Ayrımcılığa: "Bizim Sisteme Girmemiz Zor"

Bir etnik kimlik ve toplumsal sınıf olarak Roman kimliğine ilişkin sosyolojik bir araştırmanın yolu, araştırmacıyı toplumdaki ekonomik kaynaklar, ile politik güç, ayrıcalık ve saygınlığın nasıl paylaşıldığı ve eşitsiz paylaşımın nasıl meşrulaştırıldığı olgusunu çözümlenmeye yöneltmektedir. Toplumsal eşitsizlik ve bunun sonucu olarak kıt kaynak sorunu ise, beraberinde yoksulluk olgusunu getirmektedir.

Yoksulluğun sınıfsal çözümlemesine ilişkin yaklaşım biçimleri genel olarak;

- kişinin genetik özelliklerinin yetersizliğine,
- bireysel olarak düşük motivasyon ve öz-saygı, tembellik ve hayata karşı kaderci bir tutum almış olmaya,
- ekonomik dalgalanmalar sonucu yüksek düzeydeki işsizlik oranlarına,
- bir toplumsal sistem sorunu olarak, kapitalizmin sınıf sömürsünden ve bunun sonucu ortaya çıkan yoksulluktan beslenme mekanizmalarına (Wright, 1994, s. 33–35) atıfta bulunarak açıklanmaktadır. Mikro düzeyden makro düzeye kadar bir toplumdaki yoksulluğu ve toplumsal eşitsizliği anlamakta çözümleme aracı olarak kullanılan bu dört yaklaşım biçimi, toplumsal sorunları anlamakta ve nasıl bir yol izleneceği konusunda politikalar üretmek için son derece kritik bir yol ayrımı oluşturmaktadır.

Bu yol ayrımının bir tarafında, “kurbanı suçlayan” ve kurbanın yetersiz zihinsel yetilerine, sistem içinde bir yer edinmesine olanak sağlamayan doğuştan yetersiz bireysel özelliklerine ya da dezavantajlı etnik aidiyetine vurgu var iken (örneğin, bir ırka atıfta, o ırka mensup tüm bireylerin aynı yetersiz ve yeteneksizlikle doğmuş olmaları, “Romanların hepsi doğuştan geri zekâlıdır” gibi); diğer tarafta “davranışsal yoksulluk” olarak adlandırılan ve yoksulluğun yeniden üretiminde bireyi sorumlu tutan toplumsal ve kültürel özelliklerine dikkat çekilmektedir (örneğin, yine bir ırka atıfta, o ırka mensup tüm bireylerin benzer davranış örüntülerine sahip olmaları, “Romanların hepsi tembel, asalak, yarını düşünmeden yaşayan insanlardır” gibi). Mikro yaklaşımların yanında, mezzo düzeyde ekonomik dalgalanmaların ve krizlerin ortaya çıkardığı yoksulluk ve işsizlik sorunu, makro düzeyde ise kapitalizmin sınıf sömürsü dinamikleri ve bu sınıflar arası mücadeleden sermaye sahiplerinin çıkarları konu edilmektedir.

Fakirlik niye var biliyor musunuz? İnsanlar aklını kullanamadıkları için. Akıl insanlarda genetikdir. Ailesi akıllı olmayanın çocukları da akılsız olur. Bunların hepsi bu yüzden gerizekâli. Mesela bunlardan hangisi istenmeyen çocuk ben size gösterebilirim. İsteyerek yapılan çocuklar yüzlerinden bellidir. İstenmeyenlerin şekline bakın, birinin bile tipi düzgün değildir. Bunların hepsinin kafası boş. Tenekeden bile daha çok ses çıkar. Başarılı olmaları mümkün değil, çünkü düşünemezler, tek kelime bile edemezler. (Öğretmen)

Yoksulluk, insanın yaşamını sürdürebilmesi için en temel ihtiyaçları olan beslenme, barınma, giyim, temiz içme/kullanma suyu, sağlık ve eğitim olanaklarına ulaşamamasını ifade etmektedir. Yoksulluğun bu tanımı ve çerçevesi mutlak yoksulluk olarak kavramsallaştırılmış ve uluslararası düzeyde konulan sınırla kişi başı günde 1.25 doların altında gelirle yaşamak zorunda olanları kapsamaktadır (UNDP, 1998; World Bank, 2000, 2008). Yoksulluk tartışmaları temel insani ihtiyaçların karşılanmasına

dair göstergelerin ötesinde, sosyal bilimlerde son derece önemli olan ve yoksulluğun beraberinde getirdiği eşitlik, güvenlik, toplumsal adalet, dışlanma, damgalanma, siyasi katılım, kutuplaşma, güçlendirme gibi kavramları da ele almaktaydı. Yoksulluğun sorumlularının belirlenmesi tartışmaları gelişmiş ülkelerde çok uzun yıllardır devam etmektedir. Bu tartışmalar özellikle vergi veren, çalışan insanların vergilerinin nereye harcanacağı noktasında düğümlenmektedir. Bu tartışmalar da, doğal olarak, sosyal refah devletinin kaynaklarından pay almayı hak eden/hak etmeyen yoksullar konusunu sürekli olarak gündemde tutmaktadır (Alcock, 1997; Donnison, 1982; Oyen, 1992; Parkin, 1973; Peterson, 1991; Rose, 1974; Townsend, 1993; Wilson, 1987, 1992). Yoksulluğun, toplumun genel geçer değer ve normlarına aykırı yaşanıldığı için hak edildiği görüşü "yoksulluk kültürü" kavramsallaştırmasıyla ele alınmaktadır. Buna göre düzensiz, tembel, serüvene düşkün, düşünmeden hareket eden bireysel özellikler; erken evlenme, nikâhsız yaşama, çocukların terk edilmesi, kadına şiddet, aşırı sekse düşkünlük nedeniyle aile bütünlüğünün bozulması gibi aile içi ilişki özellikleri; kent yaşamına uyum sağlayamama, devletin kurumlarından yararlanma, örgütlenme konularındaki isteksizliği içeren kentle bütünleşememe sorunları; para biriktirememe, çocukların çalıştırılması, işsizlik gibi ekonomik nedenler; eğlenceyi sevme, alkol kullanma oranlarının yüksekliği, polisten nefret, çilekeşlik kompleksi gibi toplumsal ve psikolojik özellikler yoksulluk kültürünün yeniden üretilmesinde etkili olan ve yoksulluğun nedenlerini açıklarken ileri sürülen iddiaları oluşturmaktadır (Lewis, 1969, 1971a, 1971b).

Toplumsal kapanma, bir tabaka ya da bir kategori için, benzer yaşam şanslarının yeniden üretilmesi eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Toplumsal kapanma olgusunun işlerliğini sürdürdüğü alanlar prestij farklılıklarına işaret eder. Örneğin piyasa bağlamında bakıldığında işgücü piyasasında yer edinebilme, mülk sahipliği, eğitim yoluyla kazanılmış nitelik ve beceriler, çalışma yaşamında otorite uygulama ya da otoriteye maruz kalma ve son olarak da yaşam alanlarının, alışveriş yapılan ve serbest zamanın geçirildiği yerlerin, tüketim biçimlerinin, beğeni ve zevklerin birbirinden farklılaştığı grupları toplumsal kapanmanın tartışması konusu olmaktadır (Hamilton & Hirszowicz, 1993, s. 21).

Parkin'e göre ise toplumsal kapanma, kaynaklara ve fırsatlara erişimin belirli bir seçilmişler grubu ile sınırlandırılması ve böylece ödüllendirmelerin azami düzeye çıkarılmaya çalışılması sürecidir. Mülk sahipliği ile akademik ve profesyonel niteliklere bağlı olarak, modern toplumlarda iki ana toplumsal kapanma stratejisi işlemlenmektedir. Mülk sahibi olmak, üretim ve onun ürünlerine erişimi engellemek üzere tasarlanmış bir kapanma şekli iken, akademik ve profesyonel nitelikler iş gücü bölünmeleri içerisindeki anahtar pozisyonlara gelmeyi kontrol etmek için tasarlanmış bir kapanma biçimidir. Parkin'e göre, böylece kapitalizmdeki egemen sınıf, üretici ana sermayeye sahip olanlar ve profesyonel hizmetlerin yasal tekelini elinde bulunduranlar olmak üzere iki kesimden oluşur (Miller, 1975).

Sınıfsal yapılanmayı belirleyen en önemli unsur, bir sınıfın açıklık ya da kapalılık derecesidir; sınıfların açıklık ya da kapalılık derecesini belirleyen etken ise, toplumsal hareketlilik şanslarıdır. Araştırmanın konusunu oluşturan Romanların sorunları, toplumsal adalet ve eşitlik kavramları bağlamında ele alındığında, sorulması gereken soruların başında, “Roman toplumundaki toplumsal hareket akışkanlığı ne durumdadır?” ve “Bireylerin yetenek ve becerilerini fark etmeye ve kullanmaya açık fırsatlar mevcut mudur?” yer almaktadır.

Toplumsal hareketlilik kavramı, kişilerin toplumsal konum ve statülerindeki olumlu ya da olumsuz değişiklikleri ifade eder. Diğer bir deyişle kişi ya da grupların ekonomik, sosyal ve politik pozisyonlarındaki önemli değişiklikler anlamına gelir (Crompton, 1993; Goldthorpe, 1987; Miller, 1975; Parkin, 1973). Weber’in yaptığı benzer bir tanımlamaya göre ise toplumsal hareketlilik, bir toplum içindeki, ekonomik, politik ve statüye bağlı güç dağılımını anlatır. Kişinin ne çeşit mülk sahibi olduğu ve piyasaya ne sunduğu anlamına gelen ekonomik güç Weber için politikayı harekete geçirebilme ve etkileyebilme anlamına gelen politik güçle iç içe geçmiştir. Toplumsal saygınlığı ifade eden statü ise, tabakalar arası bir bakışla kişiyi diğerlerinden ayıran önemli bir unsurdur (Bradley, 1996, s. 53–55).

Toplumsal hareketlilik kavramının bu çalışmayı ilgilendiren yönü, özellikle kişinin toplumsal konumlarının belirlenmesinde, kuşaklararası hareketlilikte, diğer bir deyişle, kişinin ana-babasına göre toplumsal konumunda meydana gelen değişimdir. Kişinin yaşamı boyunca toplumsal konumu ve statüsünün olumlu anlamda değişiminde kendi çaba ve yeteneğinden daha çok ana-babasının toplumsal konumu ve statüsü belirleyici oluyorsa, diğer bir deyişle, hareketlilik olanakları, ne kadar ana-babasından aldığı avantajlı ya da dezavantajlı mirasa göre belirleniyorsa, toplumsal adalet kavramından da o kadar az söz edilebilir. Yani, toplumsal adaletten söz edebilmek için kişinin hareketlilik olanakları ve toplumsal konumu, ana-babasının mesleği, etnik kökeni, ekonomik, sosyal ve kültürel sermayesi, dinî aidiyeti ya da mezhebi vb. fark etmeksizin toplumdaki hak ve yararları ulaşabilmekte eşit şansa sahip olması gerekir. Modern toplumlarda bunun yolu kişinin yeteneği, çabası ve emeğiyle, diğer bir deyişle liyakatle ya da “meritokratik” yollarla toplumsal konumunun ve statüsünün belirlenmesidir. Bu bağlamda meritokrasi, kişilerin toplumsal pozisyonlarını elde etmelerinde adam kayırma, rüşvet ya da doğuştan getirilen ayrıcalıklar yerine zekâ, yetenek, çalışma ve emek sarf etmekten kaynaklanan “layık” olma niteliklerine gönderme yapan bir kavramdır (Young, 1994, xiii). Modern toplumlarda kişinin toplumsal konumunun belirlenmesinde en önemli değişken, o işi yapmaya yeterli ve layık olduğunu belgelemekten yani eğitim kurumlarından geçmektedir. Bu bağlamda, toplumsal adaletin sağlanabilmesi eğitim kurumlarından yararlanabilmeye, eğitimde kalabilme süresine, eğitimin kalitesine, özel yetenek ve becerilerin fark edilmesine ve geliştirilmesine bağlıdır. Eğitim sisteminin, kişilerin içine doğmuş oldukları aile-

lerin ekonomik, kültürel ve toplumsal koşullarından ne kadar bağımsız olduğu son derece önem taşımaktadır. Bu bağlamda, "herkesin eğitim kurumlarından yararlanmasını ayırım gözetmeksizin bir vatandaşlık hakkı" olarak tanımlayan "fırsat eşitliği" (Turner, 1997) kavramı modern toplumların bir aldatmacası haline dönüşmektedir. Eğitim kurumları arasındaki kalite farkı uçurumu, sosyoekonomik düzeylere göre değişen mahallelerdeki okulların "benzerleri" bir araya toplaması, öğretmenlerin semtlere göre atanma ölçütleri, eğitim konusundaki motivasyonları, akademik ve pedagojik donanımları, aile-okul işbirliği ve bu unsurlara eklenebilecek pek çok değişken çocuğun aldığı eğitim kalitesini, eğitim sürecinde kalma süresini, devamsızlığını ve okuldaki toplumsallaşma sürecini belirlemekte son derece önemli etkenler olarak karşımıza çıkmaktadır. Çocukların içine doğdukları ailelerin ekonomik, kültürel ve toplumsal koşulları ile gittikleri okulun eğitim kalitesi, fizikî koşulları, başarıyı etkileyecek her türlü araç/gereç/materyal/kitap vb.'nin, yani yarışa başlama noktaları ile yarışa devam ederken karşılaştıkları engellerin farkını minimize edecek bir eğitim sisteminde toplumsal adaletten söz edilebilir. Herkes vatandaşlık hakkı gereği eğitim kurumuna dâhil olabilir, ancak yolun başında çocuk çalışarak okumak zorunda ise, okula aç gidiyorsa, evde ana-babasından akademik destek alamıyor ise, içinde yaşadığı izole toplumsal çevrenin ürettiği norm ve değerler çocuğun okulda kalma direncini kırıyor ise tüm bunların olumlu anlamda yaşandığı bir toplumsal çevredeki çocuğa kıyasla handikaplı durumdaki çocuğun "yarışı kaybetmemesi" ancak mucize olabilir. Sosyal devletin tek ve biricik "mucize" olaylara odaklanarak "demek ki, isteyen başarır" politikasını yürütmek yerine, çocukların neredeyse tamamının neden yarışın başında sistemden çıktıklarını sorgulayıp buna uygun sosyal politikalar geliştirme zorunluluğu vardır. Diğer bir deyişle, şartlarda eşitliğin sağlanmadığı bir sistemde fırsat eşitliği bu çalışmanın örnekleminde de görüldüğü üzere anlamını kaybetmektedir. Bu çalışmanın verilerinin de gösterdiği gibi, tıpkı ana-babaları gibi erken yaşta babalarıyla çöpe çıkan, anneleriyle ev temizliğine giden çocuklar, "yoksulluğun kısır döngüsü" (Alcock, 1997) içinde hapsolacaklardır. Bu çocuklar gelecekte "ne iş olsa yapacak", en pis ve ağır işler her geçen gün yitip tükeneceğini bile bile çalışmaya razı olacaklar ve bu şekilde içinde buldukları yoksulluk kültürünü yeniden üreteceklerdir. Böylece benzer toplumsal konumdaki ana-babaların çocukları benzer konumlara hazırlanacak ve toplumsal kapanmayı hayata geçirilecektir.

Bizim sisteme girmemiz zor, eğitim sistemine... Biz dışarıda oluyoruz çünkü diğer insanlarla aynı yerden başlamıyoruz, herkes sıfırdan başlarken biz eksiden başlıyoruz... Her şey benim eksiden başladı, şunu anladım fazla sözcük bilmiyorum, onlarda özgüven vardı bende yoktu, nasıl çatalla yenir kaşıkla yenir bilmiyordum, Roman havası dışında dans bilmiyordum, kafeye gitmeyi bilmiyordum, biz sadece kahveye gideriz, ekonomik durumum olmadığı için sinemanın, tiyatronun ne olduğunu bilmiyordum, sosyal olmadığımı, edebiyat, sinema konusunda bir şey bilmediğimin farkına vardım... (Üniversite mezunu, erkek, 29 yaşında)

Toplumsal Dışlanma ve Ötekilik: “Bunların Hepsinin Kafası Boş...”

Toplumun bir bölümünün tüm toplum için otoriter ve bağlayıcı anlamlar üretme tekeline sahip olma çabası (Bauman, 2003, s. 140) “yerliler” ile “yeterince yerli olmayan, göçebe, toplumsal bütünlüğe bir türlü uydurulamayan Çingeneler” arasındaki ayrımın kaynağını oluşturmaktadır. Bir yaşam biçiminin üstünlüğü, ötekinin aşağılanmasını dolayısıyla eşitsizliğin sorgulanmadan kaçınılmazlığının ilanı ile sonuçlanmasını doğurmaktadır. Böylece, “toplumsal ve siyasal bünyenin ‘uymayan’ kesimlerinin uğradığı ayrımcılık, bu kesimlerin kendi eksikliklerine, kusurlarına ve tam da *ötekilik*lerine referansla örtbas ediliyordu” (Bauman, 2003, s. 141). Bu, ötekileştirilen grubun potansiyel rekabetçi kaynaklarını zayıflatarak bir tür yetkinsizleştirme egzersiziydi. Dolayısıyla, bağlayıcı anlamlar üretme tekeline sahip olanların senaryosuna göre, “akort tutmayan, münasebetsiz yabancılar” dışlanmayı ve ayrımcı tutumları haklı çıkaracak özellikleri kendi içlerinde barındırıyorlardı.

Biz hep sığıntı gibiyiz, her taraf birileri tarafından sahiplenildi, Romanlara ne lazım, dere kenarında olsun ki sepetini örsün, sahanlarını, tencerelerini kalaylatıp gönderirlerdi, kovarlardı... (Meslek lisesi öğrencisi, 18 yaşında)

Yoksulluk kültürü kavramı son yıllarda sosyal bilimler literatüründe yerini sınıf-altı kavramına bırakmıştır. Sınıf-altı kavramı temel olarak sürekli bir işte çalışmaya gönüllü olmamak, toplumsal norm ve değerlere karşı ahlaki bir sapkınlık göstermek ve kültürel ve sosyal uyum beceri eksikliği göstermek olarak ele alınabilir. Bu bağlamda somut olarak Murray için sınıf-altının ayırıcı özellikleri, erken okul terkleri, uyuşturucu bağımlılığı, bir işte tutunamamak, şiddete eğilimli olmak ve yasa dışı yollara sapsmiş olmak olarak ele alınmaktadır. Bu anlamda Murray için sınıf-altı, yoksulluğun bir derecesini temsil etmez, fakat yoksulluğun bir tipini oluşturur. Dahrendorf’un deyişiyle “toplumu yiyip bitiren bir kanser” ya da Murray’ın kavramsallaştırmasıyla “ahlaki hijyen” sorunu olarak ele alınan sınıf-altı olgusu, “hastalık ve temizlik sorunu” dili geliştirilerek yoksullara ilişkin patolojik bir imaj oluşturmaktadır (Murray, 1996, s. 10).

Walker’e göre Murray’ın tezi, yoksulları “hastalıklı” “vebalı” ya da “kirli” olarak damgalayan geçmişin ideolojik ve teorik mirası ile günümüzün karakteristik kalıp yargılarının bir karşımı olarak, önyargılı, temelsiz ve yarı bilimsel kavramlarla inşa edilmiştir. Bu tez, sorunun asıl kaynağı olan toplumsal ayrılmayı tetikleyen ve yoksullaştırıcı hükümet politikalarının göz ardı edilmesine neden olmaktadır. Yoksulluk sorununun büyüklüğü ve karmaşıklığı bu yolla azaltılmakta ve yoksullukla mücadelede de etkin politikaların geliştirilmesinin ve gerekli önlemlerin alınmasının önü tıkanmaktadır. Yoksulluğun nedenlerini bireyselleştirerek dikkatleri kaynakların dağılımı sorunundan uzaklaştırmakta ve William Ryan’ın ünlü ifadesiyle “kurbanı suçlamaktadır”(Walker, 1996, s. 73–74).

Yoksulluğun nedenlerini yoksulların toplumsal norm ve değerlerden sapan davranışlarıyla açıklamaya çalışan yaklaşıma bir eleştiri de Gans’dan gelmiştir. Gans’a göre,

toplumsal piramidin her katmanında “çürük elmalar” olabilir ve bu tipteki birkaç elma geri kalanın saygınlığını yitirmesine neden olabilir. Bir kişi sosyoekonomik merdivenin yukarısına tırmandığında, orada bulunan çürük elmalar ve onların sorgulanabilir davranışları daha az görünür hale gelmektedir. Yoksul olmayan alkolikler evde hatta bazen işyerinde bile içebilir, ama yoksul olanlar dere kenarlarında köprü altında içerler. Dahası daha iyi ekonomik durumda olanların ahlaki olarak şüpheli hareketleri çoğu zaman mükemmel bir şekilde yasal bir hale dönüşür. Burada şu altın kural işlemektedir: “Zengin olan (altına sahip olan) kuralı koyar.” Yeterli zenginliğe sahip olanlar, vergi daire-sini kandırabilirler ancak, yoksul olanlar sosyal hizmetler birimini kandırırsa bir anda aldıkları yardımlarını kaybedebilir, hatta hapse bile girebilirler (Gans, 1995, s. 6–7).

Nefret kavramı, her şeyden önce önyargı, kalıp yargı, ayrımcılık, damgalama, toplumsal dışlama gibi kavramlarla iç içe bir olguyu anlatması nedeniyle, eşit olmayan güç ilişkilerini çağrıştırmaktadır. Nefret, duygusal bir tutum olarak, “birinin kötülüğünü isteme” ya da “yok etme isteğine varan bir yadsıma” ve “ötekinin kötü olduğu” bir yargılamayla, bu yargının şiddetinin renginin “soğuk nefretten yakıcı nefrete” doğru geliştiği bir yelpazeyi içermektedir. Bu yelpazede nefret kendini; iğrenme, uzaklaşma, aşağılama yoluyla değersiz kılma, tikslenme, öfke duyma ve korkma, hakaret etme ve bunların tümünü içeren eylem hislerinin bileşeni olarak “yakıcı nefret” biçimlerinde gösterebilmektedir (Ataman, 2012, s. 56)

Romanlara ülke dışında bir yerde insanlık dersi verilmeli. (Erkek, Türk, 56)

“Bir gruba dâhil olan ve böylelikle o gruba atfedilmiş karşı çıkılabilir özelliklere sahip olduğu varsayılan bir kişiye yönelik, yalnızca kişinin o gruba ait olmasından kaynaklanan, yön değiştirmiş ya da düşmanca tavır” olarak tanımlanan önyargılarla beslenmektedir nefret söylemi (Ataman, 2012, s. 56) . Nefret söylemi “... (farklılıklara karşı) hoşgörüsüzlüğe dayalı başka nefret biçimlerini yayan, kışkırtan, teşvik eden veya meşrulaştıran her türlü ifade biçimi” olarak anlaşılabilir. Bu, mağdurun insanlıktan çıkarılması (*dehumanisation*) ya da şeytanlaştırılması (*demonisation*) kavramsallaştırılmalarıyla örtüştürülebilir (Ataman, 2012, s. 56) . Nefret suçları temelde, sosyal bir olgudur ve kurbanın kimliğine saldırmak suretiyle onun ötesine geçerek ait olduğu topluluğun geneline yönelik bir mesaj gönderir. Bu mesaj, bu topluluğun, toplumun bir parçası olma hakkının reddedilmesidir (Ataman, 2012, s. 75).

Ben bir trene ya da arabaya bindiğimde beni baştan aşağı süzüyorlar, kıyafetime saçıma başıma bakıyorlar, gözleriyle bana “benim yanıma gelme, oturma” diyor... (Kadın, 27, ilkokul terk, evli)

Düşmanca ve ayrımcı tutum ve söylemler giderek, bu tutum ve söylemlere maruz kalan toplulukların eğitim, barınma, çalışma hakkı gibi diğer haklarının da ihlalini getirerek “nefret suçları ihlal döngüsüne” neden olabilir. Roman olmayanların yönelt-

tikleri aşağılayıcı, değersizleştirici nefret tutumları Romanların içe kapanmasında en önemli etkenlerden birini oluşturmaktadır. Bu herhangi bir Roman'ın sokakta karşılaştığı bir tutum olduğu kadar, eğitim kurumları içinde de sıkça dile getirilmektedir. Romanlardan, “tikinti uyandırıcı yaratıklar” gibi nefret söyleminin en ileri derecesi olan sözde genetik özelliklerine vurgu yaparak bahseden hakaret dolu ifadeler araştırma verilerinin toplanması sırasında görüşmecilere son derece rahatlıkla ifade edilmiştir.

Çok affedersiniz bunların genleri o kadar rahat ki çabuk çözülür. Atıyorum bunlarda cinsellik 7-8 yaşlarında başlar. 7-8 yaşlarında başladığı zaman, mesela bu boşlukta bir ev vardı. Kızın biri 3. sınıfta biri 4. sınıfta biri de 5. sınıfta kaçtı. Cinsel şeyleri çok uyanık çok açık yani. 7 yaşında başlarlar 6 yaşında başlarlar. Sigara içerler, içki içerler, hoşlarına gittiği zaman hepsi kaçak içerler. (46, erkek, Arap, ilkokul mezunu, aynı mahallede yaşıyor)

Çalışma Alanları ve Çalışma Koşulları: “Serbes Olan Ne Varsa Onu Yaparım, Aklınıza Ne Geliyorsa...”

İnsanca yaşam koşullarına kavuşabilmek için çalışmak, bir sorumluluk olduğu kadar aynı zamanda insan hakkıdır. Her insan onurlu bir biçimde bedensel ve zihinsel bütünlüğüne zarar vermeyecek bir işte çalışma hakkına sahip olmalıdır. Ancak çalışma ve çalışma ilişkileri her zaman sorunlu bir alan olagelmıştır. Buna özellikle 1980 sonrası tüm dünyada etkisini gösteren neoliberal politikaların getirdiği yarı-zamanlı çalışma saatleri, düzensiz ücretler ve güvencesiz çalışma koşulları eklendiğinde, bir işte çalışabilmek ile toplumsal yaşama dâhil olabilmek arasındaki ilişki daha da sorunlu hale gelmiştir. Yoksulluk kültürü ile bu kültür içinde yaşayan insanların işleri ve çalışma koşulları bir arada düşünüldüğünde, karşımıza sağlığı hatta yaşamı tehdit eden, düzensiz süre ve ücretle çalışmak zorunda olunan, sosyal güvenlik sisteminin tümüyle dışında kalan ve iş kazaları ya da ölümlerin istatistiklere bile girmediği bir alan çıkmaktadır. Yoksulluk anıldığı anda işsizlik tehdidinin de hemen akle gelmesi kaçınılmazdır, çünkü yoksul için işsizlik, hayatını devam ettirememesi riski anlamını taşımaktadır. Bu çalışmanın verilerinin de gösterdiği gibi, yoksulluk içine doğmuş olmak demek, elinin iş tutabileceği en erken yaşta ve ne iş olsa, “akla ne geliyorsa” yapmak ve “serbest”in sosyolojik anlamda tam olarak işlediği bir dünyaya gözlerini açmak anlamını taşımaktadır. Yoksulluk kültürü Romanları üzerinde “kentin en pis, en tikinti verici” işlerini yapmaya itmektir.

Yoksullukla dışlanmışlığın ve ayrımcılığa uğramanın bir arada yaşandığı her toplulukta olduğu gibi, Romanlarda da işe başlamanın belli bir yaşı bulunmamaktadır. Çocuk eli iş tutabilecek, eve katkı sağlayabilecek en küçük yaşta çalışmaya başlamak zorundadır. Bu babasıyla birlikte çöpe çıkmaktan eve gelen çöpleri ayırmaya, annesiyle birlikte ev temizliğine gitmeye ya da mevsimlik tarım işçiliğine kadar duruma göre değişiklik göstermekle beraber çocukların gözlerini ya çöp bidonuna ya da lağım çukuruna açtıkları rahatlıkla söylenebilir.

Ben 8 yaşından beri çalışıyorum. Birçok iş yaptım. Çelik kapı, tesisat, elektrik, kaporta, bak-kal, cezeryecide, en son çalıştığım oto yıkama. 8 senedir oto yıkamada çalışıyorum. Çıracılıktan yetiştim. Sigortam yok. Çünkü birçok iş yeri yapmıyor. Bizde arkamızda destek olmadığı için şey yapamıyoruz. Bunun dışında herhangi bir serbes meslek yapabilirim. Yani serbes olan ne varsa onu yaparım. Aklınıza ne geliyorsa... (26, erkek, oto yıkama, ilkokul terk)

Romanlar tarafından yaygın olarak yapılan işler, şu şekildedir: eskicilik, hurdacılık, çöp toplayıcılığı, ev temizliği, mevsimlik tarım işçiliği, lağım/kanalizasyon işleri, müzisyenlik (davulculuk-zurnacılık, keman, kanun, klarnet, akordiyon, bateri), sepetçilik, bulaşıkçılık, oto-yıkama yağlama, çiçekçilik, garsonluk, milli piyango satıcılığı, çanakçılık, arabacılık (faytoncu), hamallık, bohçacılık. Araştırma sırasında çok z sayıda Roman ise yürütülen bir proje kapsamında taşeron firmada işçilik yapıyordu. Taşeronlaşmanın son derece olumsuz sonuçlarından biri olan geçici işçilik bile Romanların yaptığı diğer işlere kıyasla ayrıcalıklı bir yere sahiptir.

Düzensiz işçiliğin haneler üzerindeki en olumsuz etkisi elbette haneye giren gelirin de düzensizleşmesidir. Yapılan işlere bakıldığında, alınan yevmiyelerin de son derece düşük olduğu dikkate alınrsa, bu alanlardan kazanılan paralarla insanca yaşanacak konutlarda oturmanın ya da insanca beslenebilmenin olanaksız olduğu açıkça anlaşılmaktadır. Bu nedenle, Romanlara ilişkin olarak, "yarını düşünmeyen, gün bulup gün yiyecek insanlar" damgalaması, bir etnik kimliğin toplumsal linçe uğratılmasının tezahüründen başka bir anlam taşımamaktadır.

Yok, zaten belli bir maaş yok. Bahşiş falan olursa, günlük 15-20 bazen de 10 TL ile gelebiliyor. Sigorta falan da yok yapmazlar. Gece 8-9 gibi gidiyor, sabah 5-6 da geliyor belli olmuyor. (Erkek, 24, ilkokul terk, müzisyen, üç çocuk, evli)

Kıyafetten, yiyeceğe, beyaz eşyadan mobilyaya çöpten toplanan eşyalar evde kullanılmaktadır. Kadınlar ve anneleriyle birlikte kız çocukları daha çok ev temizliğine ve bohçacılık yapmaya gitmektedir. Eve getirilen çöplerin ayrıştırılmasında ise tüm hane halkının görünmeyen emeği işlemektedir.

"Bir kaşık ayran sabası bayram" ve benzeri söylemlere ve önyargılara dayalı olarak, Romanlara ilişkin üretilen sözler ayrımcılığın, dışlayıcılığın ve bir etnik kimliği "gönül rahatlığı" ile damgalayıp günah keçisi ilan etmenin en kestirme yolunu oluşturmaktadır. Bu nedenle, bu tür kalıp yargıları yıkacak alan araştırmalar son derece önem taşımaktadır. Çocukluktan ev temizliği, çöpe, çalgıya giden Romanların 20-30 TL'lik yevmiye ile çalıştığı düşünüldüğünde, "bugün kazan yarını düşünme anlayışı" ile damgalanmalarının hiç bir temeli yoktur.

Ayrımcı Tutumların Eğitim Kurumunda Yansımaları: “Bunların Okumayla Şeyi Yok...”

Araştırma süreci boyunca, Romanların eğitimi konulu yapılan görüşmelerin ortak teması; “Bunların okumayla şeyi yok... Yani zahmetine katlanmıyor... “Okulu sevmiyor başarısız... Biraz da genetik” ifadelerinde beliren “sıkı görüş birliği”dir.

Bunların okumayla şeyi yok... Yani zahmetine katlanmıyor... (Öğretmen)

Bizde çocuklar okulu sevmez... (Kadın, 38 yaşında, okumaz-yazmaz)

Roman çocuklarını tanımadan haklarında yargıda bulunanlar sadece “eğitimsiz” ya da “sıradan insanlar” değildir. Eğitim kurumlarında Roman çocuklarla ve aileleriyle “iletişim” halinde olan/olması gereken “eğitimci”ler de, çocuklara karşı ayrımcı bir tutum geliştirmiş ve çocuklar adeta “eğitilemez engelli” muamelesine tabi tutulmuşlardır. Otorite olarak gördükleri öğretmenlerinden sürekli olarak “bir şey beceremez, algılayamaz ve öğrenemez” mesajını örtük ve çoğunlukla da açık olarak alan çocuklardan, yaşam koşullarındaki dezavantajlı durum da dikkate alınır, akademik başarı ya da motivasyon beklemek olanaksız hale gelmektedir.

Gelen müfettişler sadece bunlara günaydın demesini, ellerini tuvaletten çıkınca yıkaması gerektiğini öğretin yeterli diyorlar. En azından topluma zararsız, devletine ailesine zarar vermesin diye bu tarz şeyler öğretiyoruz. (Öğretmen)

Sabah uyanamaması. Rahatlarını bozmuyorlar. Çünkü okumanın yani siz belki hayatınızda şöyle düşünüyorsunuz: Okuyum da bir adam oluyum okuyum da bir meslek sahibi oluyum.. filan siz bunları düşünüyorsunuz. Bunların okumayla şeyi yok. (Öğretmen)

Toplumsal kapanmanın önemli unsurlarından biri de sadece ekonomik ayrıcalıkları tekelinde bulundurma ve benzerlerine miras bırakma değil, fakat aynı zamanda ayrı ve ayrıştırıcı pratiklerin de üretilmesidir. Örneğin, alt sınıftan bir işçinin yediği şeyler ya da daha da önemlisi yeme biçimi, evlilik biçimleri, doğurganlık oranları, eğitimi algılayışı, spor yapma biçimi ya da politik düşüncelerini ifade etme biçimleri vb., olabildiğince homojen eyleyicileri bir araya toplar, kendi “yatkinliklerini” oluşturur, bir sınıflama ilkesi olarak iş görür (Bourdieu, 2005, s. 30).

Bourdieu’ya göre, okul sistemi bir dizi ayıklama işlemi yoluyla eşit olmayan kültürel sermayeyle donanmış öğrenciler arasındaki farkı korur, kültürel sermayeye sahip olanları bu sermayeden yoksun olanlardan ayırır. Diğer bir deyişle toplumsal sınırları kurar. Okuldaki sıralama edimi aslında kalıcı bir düzen yaratacak olan toplumsal sıra farklılığını kurar. Ayıklama sonucu seçilenler, yaşamları boyunca üzerlerinde taşıyacakları “...okulu mezunu” etiketinin sahibi olurlar. Ayıklama sonucu aşağı düşenler ise tam da Bourdieu’nun tanımlamasına uygun bir biçimde ve bu çalışmanın verilerinin ortaya koyduğu gibi, seçilenler tarafından aşağılayıcı ve alaycı bir dille

"çingene kolejinin" en iyi olasılıkla mezunu ya da kısa süre sonra terk edecekleri "misafirleri" olarak damgalanırlar. Bourdieu bu anlamda, eğitim kurumunu okuldaki yetenekle kültürel miras arasındaki gizli ilişki aracılığıyla, otoritesi ve meşruluğu okul unvanıyla belirlenen bir devlet aristokrasisi kurma biçimi olarak ele alır. İşte okulun geliştirdiği ayırım, bu bağlamda bir kutsama, yani kutsal bir kategoriye, bir soylular sınıfına dâhil etme düzenlemesidir (Bourdieu, 2005, s. 37–38).

Araştırma sırasında karşılaşılan ve Roman çocuklarının eğitimine ilişkin olarak, hem Romanlar arasında hem de Roman olmayanlar tarafından en sık dile getirilen düşünce "Roman çocukların okulu sevmedikleri" olmuştur. Ayrımcılığa giden aşamalarda kalıp yargıların en önemli özelliği, belli durumlara ilişkin şemalar ve kodlar oluşturulması ve herhangi bir değerlendirme yapılacağı zaman bu kodların dışındaki her şeyin dışarıda bırakılmasıdır. Örneğin, "Roman çocukları okulu sevmiyor" yargısında, karşımıza "kendini gerçekleştiren kehanet" dediğimiz olgu çıkmaktadır. Sosyolojik olarak çocukları okuldan uzaklaştıracak "tüm koşulları önceden hazırlanmakta", arkasından da çocuklar başarısız olduğunda bu durum ilgili kod ile açıklanmaktadır. Genel olarak çocuklar okulda başarısızdır ve erken okul terkleri çok yaygındır, ancak burada ayrımcı gözlüklerle bakmak yerine sorunun nedenlerini anlamak zorunludur. Çocuklar gece çöpe ya da müzisyenliğe giderek sabaha doğru uymakta ve sürekli olarak "genetik yetersizlikleri vurgulanmakta" ise, çocukları okulun rehberlik merkezlerinde hazırlanan bir A4 kâğıdına ya da disiplin soruşturmalarına sıkıştırarak "pedagojik yaklaşımları" terk etmenin zamanı gelmiş demektir.

Onlar konuşmuyor, direk her şey kesin, bazen ne oldu diyorsun, bağırıyorlar, araştırmıyorlar, disiplin kuruluna veriyor, neyse o çıkıyor, olay o. (Meslek lisesi öğrencisi, 18 yaşında)

Risklere Karşı Savunmasız Olmak ve Güçlendirme Politikaları : "... Çocuklarımızı Ne Yapsak Da Kara Delik İçine Çekiyor..."

Çocukların erken okul terki ve okula devamsızlıklarına neden olan riskler göz önüne alındığında görülmektedir ki, öncelikli olarak ayrımcılığı ortada kaldırmaya niyetli bir sosyal politik yaklaşım "aile çocuğun okumasını istemiyor/çocuk okula gitmekte isteksiz" gibi "yaklaşımları" bir kenara bırakmak, çocukların okul karşısındaki kırılganlıklarının nedenlerini tespit etmek ve bu doğrultuda bu kırılganlıkları giderici çözümler geliştirmek zorunludur. Bu politikaların parça pinçik, eklektik, geçici projecilik çalışmaları yerine uzun vadeli ve sürdürülebilir makro politikalar olması zorunluluğu vardır. İnsani Gelişme Raporu'na göre, kırılganlık ya da savunmasızlık, insani gelişme olanaklarını kaybetme olasılığını anlatmaktadır (UNDP, 2010, s. 89). Kırılganlığın giderilmesi ise, risklerden korunma zırhının sağlanmasını, yani kişinin kendi tercihlerini yapabilme gücünün, bilgi sahibi olma ve yaratıcılığını geliştirebilecek fırsatları yakalayabilme iradesinin desteklenmesini gerekli kılar (UNDP, 2010, s. 89).

Barbaros ilköğretim okulunda öğretmenlik yaparken öğrencilerden daha fazla ders çalışıyordum. Çünkü ödevleri takip eden veliler vardı, avukat, mühendis, doktorlar vardı; ama Roman mahallesine geldiğimde, çocuğu ilkokula kaydeden bir ve ondan sonra hiç okula gelmeyen bir veli profili var, burada öğretmenlik yapmak çok daha rahat... (Öğretmen)

Farklı norm ve değerlere sahip olduğu varsayılan ve olumlu rol modeli olması beklenen öğretmen çocuk için “somut bir gerçeklik” ifade etmemektedir. Öğretmenin ait olduğu toplumsal sınıfın getirdiği “ethos” çocuğa son derece yabancı gelmekte, bu nedenle öğretmenlerin rol modeli oluşturmasını beklemek gerçekçi olmamaktadır. Öğretmenlerin ifadeleri de bu çözümlemeyi doğrular niteliktedir:

Çocukların kendi yaşamlarında gördükleri şeyler ve öğretmenlerde gördüğü şeyler çok farklı olduğu için öğretmenleri rol model olarak görmüyorlar.

Öğretmenlerin kıyafetleri bile onlara farklı geliyor, arabamızın olması mesela aramızdaki büyük bir duvar, çocuklara göre biz *aykırıyız*. Bu yüzden de bizi örnek olarak görmüyorlar.

Çocuklar aile ve sosyal ortamlarından okula geldiklerinde kendilerini bir parçası hissetmedikleri, aidiyet duygusu yaşamadıkları “yapay”, bir yerde bulunuyorlar. Adeta, “Fransa’da, Fransız öğretmenden Fransızca ders dinliyorlar”. Mekân yabancı, öğretmen başka bir dil ve kültürden, dil bambaşka. Bir rehber öğretmenin ifadesiyle;

Fransa’da Fransızca ders dinlemek gibi... Yani bizim gibi okullarda akademik dersler (mat, fizik) çok da gerekli değil. Genellikle çocuklara şu örneği veririm. Ben Fransa’ya gittim Fransızca bilmiyorum bir sempozyum var ben onu 10 dakika, 15 dakika, 1 saat, 1 gün dinlerim ama daha sonra kaçış noktası ararım. Bizim çocuklarda bu şekilde alt yapı olmadığı için saygı ile oturuyor daha sonra sıkılıyor arkadaşlarını kurcalamaya başlıyor, bu da yetmeyince derse girmek istemiyor.

Öğretmenlere göre okuldaki temel problem güvenlik. Önce güvenli bir ortam sağlanması gerektiğini ifade ediyorlar. Çocuklar kavgaya meyilli oldukları ve okul dışında da çocukları madde bağımlılığına yöneltmeye çalışan kişiler olduğu için okulun güvenliğinin sağlanmasının önemli olduğunu belirtiyorlar. Öğretmenler için en önemli amaç, çocukların “kendisine zarar vermeyen” bir birey olarak yetişmesine yardımcı olmak. Zira, öğretmenlere göre bu çocukların beyaz yaka ya da mavi yaka statüsüne sahip olmaları mümkün değil. Bir öğretmenin ifadesiyle:

Çocukların hedefi olamaz, çünkü o kültüre sahip değiller, rol modelleri yok.

Bu konuda, doğrudan ve açıkça ayrımcı bir tutum alan öğretmenler dışında, öğretmenleri de yargılamadan çözüm odaklı öneriler getirebilmek önem taşımaktadır.

Emre Can, Meryem Tuğçe, Kamil bu gibi çocuklarımıza ne yapsak da kara delik içine çekiyor. Sistemde çocuk okula gelecek, okul kurallarına uyacak, ha dersi öğren öğrenme çok önemli değil mezun et geç anlayışı ile sayısal veri için bu çocukları harcayacağız. (Rehberlik öğretmeni)

Sonuç ve Değerlendirme

Tarihsel süreç içinde Romanların uğradığı ayrımcılık ve dışlanma, günümüzde de devam etmektedir. Toplumda en pis ve zor, en düşük statü ve geliri olan işlerde yoğunlaşmaları, genç kuşakların erken okul terki, damgalanmış "çingene mahalleleri"nde mekânsal izolasyon yaşamaları ve iç evlilik dolayısıyla Roman toplumunda toplumsal kapanma ve dışlama mekanizmaları güçlü bir biçimde işlemektedir. Bu çalışmada, Mersin örneği üzerinden elde edilen veriler değerlendirilmiştir. Alan araştırmasına dayalı bu çalışmanın vardığı en önemli sonuç, Romanların sosyal politika konusu olmaktan uzak, her şeyin "kendiliğinden" devam ettiği sosyal bir çevrede yaşam mücadelesi veriyor olmalarıdır.

Çalışma, özellikle modern toplumların ayırıcı özelliği olan toplumsal hareketlilik koşullarının meritokratik ilkeler çerçevesinde ilerlediği göz önüne alınarak, Roman çocukların toplumsal hareketlilik olanakları üzerinde yoğunlaşmıştır. Toplumsal hareketlilik ve toplumsal tabakalaşma olguları, modern toplumlarda formel eğitim kurumları içinde yer alabilme fırsatlarına doğrudan odaklanırken, bu hareketliliği sağlayacak ailenin eğitim ve istihdam alanları, barınma koşulları, çocuğun sosyal çevresi, eğitim kurumu kalitesi gibi pek çok diğer unsurları da dikkate almak zorundadır. Bu nedenle, bu çalışmada, Roman çocukların toplumsal hareketlilik olanakları, sadece eğitim kurumları bağlamında değil, çok boyutlu bir bakış açısı ile değerlendirilmiştir.

Çalışmanın sonucu olarak ele alınabilecek bulgulardan biri, Mersin'de, Roman toplumunun son derece izole, etno-ırksal bir adacık biçiminde, Roman olmayanların tabiri ile "çingene mahallesi"nde yaşıyor olmalarıdır. Bu bulgunun toplumsal tabakalaşma bağlamında en önemli sonucu ise, genç kuşaklar arasında, toplumsal hareketliliğe izin vermeyen toplumsal norm ve değerlerin yeniden üretilmesidir. Romanların kendilerini iç evlilikler yoluyla içe kapatma stratejileri Romanlara yönelik ayrımcı ve dışlayıcı tutumlarla birlikte düşünüldüğünde,, Roman mahallelerinin tam bir etno-ırksal adacık haline dönüştüğü görülür.

Roman toplumunun kuşaklar boyunca, formel eğitim kurumlarından yararlanamadıkları bu araştırmanın verileriyle de doğrulanmaktadır. Evde çocuğa akademik desteğin verilememesi, ekonomik anlamda ayakta kalma mücadelesinin eğitimden beklentiye son derece düşürmesi ve okuldaki düşük eğitim kalitesi olarak somutlaşan ve kuşaklar boyunca aktarılan bu dezavantajlı miras, genç kuşak Romanların yukarıya hareketliliğini neredeyse imkânsız hale getirmektedir.

Araştırma verilerine göre, Roman toplumunu piramidin en altına yerleştiren ve hareketliliğe izin vermeyen bir diğer unsur ise Romanlara "davranışsal yoksulluk" damgasının vurulmasıdır. Bu anlayışa göre Romanlara bir ırk olarak atıfta bulunulur ve içinde buldukları yoksulluk ve ayrımcılığı hak ettikleri ifade edilir. Roman ve Roman olmayanlarla yapılan derinlemesine mülakatların sonucuna göre, Romanların

tembel ve asalak olmalarına, hayat karşında umursamaz bir tutum sergilemelerine yol açan ortak genetik özellikler sergiledikleri görüşü derin bir ayrımcı bakış açısının olduğunu ortaya çıkarmaktadır.

Roman çocuklarını sisteme dâhil edecek ve Roman toplumu arasında kuşaklar boyu devam eden kısır döngüyü kıracak en önemli unsurlardan bir tanesi, fırsat eşitliğinin tek başına toplumsal hareketlilik için yeterli olmadığının açıkça görüldüğü koşullarda, çocukların ana-babalarından aldıkları dezavantajlı mirası en aza indirecek sosyal devlet olanaklarının sunulmasıdır. Diğer bir deyişle, çocukların “yarışa başlama” noktasındaki dezavantajlı koşulları iyileştirilmeli, eğitimin kalitesini arttırmaya yönelik girişimlerde bulunulmalıdır. Dezavantajlı mahallelerde yaşayan çocuklara verilecek akademik ve pedagojik eğitim, ayrımcı tutumların giderilmesi konusunda farkındalık eğitimleri, çocukların yatılı okullara yerleştirilerek dezavantajlı çevrenin etkilerinin en aza indirilmesi vb. uygulamalar Roman çocukları için bugün ciddi bir risk olan kısır döngüyü kıracak basit ama etkili adımlar olabilir.

Received: November 10, 2015

Revision Received: April 19, 2016

Accepted: May 31, 2016

OnlineFirst: August 30, 2016

Copyright © 2016 • Istanbul University Department of Sociology

tjs.istanbul.edu.tr/en

DOI 10.16917/sd.11769 • June 2016 • 36(1) • 93–97

Extended Abstract

“Everything Happens Spontaneously Here”: A Case Study on Romani Communities Living in Mersin

Neriman Açıkalın¹
Mersin University

Burak Şahin²
Mersin University

Abstract

Throughout history, Romani communities have been perceived as uncanny and marginal, people who have been perpetually exposed to discrimination and stigmatization. Because of the exclusion and isolation that Romani communities have faced, they carry this disadvantaged status with them. No matter where the Romani people live, marginalization and deficient vertical mobility remain common problems. This study examines the extent to which Romani people living in Mersin “get a share” of these problems. Demographic and sociologic information was collected from the quarters densely populated by Romani people. Participants were interviewed, administered a questionnaire, and took part in a focus group. From the data received, it was ascertained that Romani people are rendered an ethno-racial islet. Their attendance in school is insufficient and educational background enabling their social mobility is also inadequate. Employment opportunities tend to be irregular, offer poor compensation, and can often be life-threatening. Because their disadvantaged statuses cannot be unraveled from this current generation, an intergenerational cycle continues to occur between them. Discriminative attitudes of non-Romani people toward Romani people keep them deeply embedded in poverty and marginality.

Keywords

Romani people • Social stratification • Social closure • Otherness

1 Correspondence to: Neriman Açıkalın (PhD), Department of Sociology, Faculty of Science and Literature, Mersin University, Çiftlikköy Campus, Yenişehir, Mersin 33343 Turkey. Email: nerimanacikalin@yahoo.com

2 Department of Sociology, Faculty of Science and Literature, Mersin University, Çiftlikköy Campus, Yenişehir, Mersin 33343 Turkey. Email: bsahin@mersin.edu.tr

Romani people encounter suspicion from every aspect of society they interact with. Being viewed as vagrant, there are profusely invented myths about the strangeness of Romani people that follow them. To many, they are damnable sorcerers, contaminating their inauspiciousness whomever they meet. Because they “overspread” in an unrestrained way, every kind of purge has been viewed as condign punishment. All massacres and discrimination they have been exposed to are justified by factitious folklore. Many extirpating activities have been carried out to solve their exotic inharmoniousness. “Parajmos,” or the systematic massacre of nearly 2.5 million Romani people, is known by few. Romani people are discriminated by international law as well.

It is suggested that there are 2.5 million Romani people in Turkey. The problems of Romani people living in Turkey are also associated with the global problems of Romani people. Poverty, deficient educational opportunity, and risky employment are some of the major challenges. In this research, 530 family dwelling in Turgut Reis, Alsancak, and the Mahmudiye quarters of Mersin were given a questionnaire that included questions about demography, housing, employment, daily life, custom-usage, education of children, and expectation of future. In addition to this quantitative data, researchers conducted interviews and focus groups to examine working and living conditions, discrimination they have been exposed to, and personal expectations. Furthermore, educators at neighborhood schools were contacted about educational matters which help inform the principal issues underlying the socially disadvantaged state of the Romani people. The data received through this study suggests that educational disadvantages are inherited from parents to children. Rate of illiteracy between Romani people is also very high. This inherited disadvantage hinders employment opportunities that might otherwise pave the way for assimilation into city life. Hence, Romani people are experiencing a cycle of destitution, given that they are constrained to labor in low-paying and inconsistent-incomed and life threatening works. Such irregular employment opportunities lead to a disorderly life and pessimism over their future.

Romani communities are exposed to extraordinary amounts of discrimination. They have always suffered from not being regarded as “indigenous people.” This study reveals that they are, in fact, a minority, even in quarters where their population is dense. The attitudes toward Romani people, in most parts, are that of hatred, abhorrence, and anger. The neighbors of Romani people often think that they have to subject these people to “humanity lessons.” Others believe that the reason for Romani malignancy is their faulty nature. Romani people cannot be kept under discipline and to edify them is infeasible. A hostile and discriminative attitude causes “the violation circle of hate crimes” by disregarding inherent rights such as education, employment and housing of disadvantaged groups. Rancorous attitudes of the non-Romani people toward the Romani have an undeniable effect on their limited social mobility, with social mobility being defined as a distribution of power determining an individual’s economic and politic situation in

society. A pejorative and exclusive attitude towards Romani reduces them to commonalty. Even academics conducting research on Romani people are warned by their fellows.

There is a direct connection between poverty and employment. For the impoverished, employment means being deprived of life-sustaining opportunities. As shown by the data, and, as the Romani always say, "[They] do every work" without considering its danger or disgust, it is naturally understood that the Romani are struggling in an irregular, insecure life. Romani people begin to work in the city's filthiest districts at very early ages. The children open their eyes to the world in fields, junkyards, and sinkholes. Some of the tasks commonly given to Romani people are junk dealing, portorage, rubbish collecting, and house-cleaning. The unsteady life they lead is also distorted in the media as if they were lighthearted and slapdash.

The officials in educational institutions hold obvious biases about Romani people (even children), even though they should be interacting with Romani people. For some educators, Romani people are "pedagogically disabled." Such educators view Romani people as incompetent, feeble-minded beings that can affect a school's educational performance in a negative way. Unfortunately, for some, mere melioration of Romani people is an adequate enough education for them.

The malfunction in Romani children's educational life is manifold. Parents of those children are generally unemployed or work in irregular jobs. Hence, Romani children are obligated to work rather than sustaining their education. The children who are working, go to school exhausted and sleepy even if they endeavor to continue studying. The circumstances of broken families and their parent's laboring necessitate them to take upon the responsibilities of both their home and younger siblings. Moreover, they are deprived of the necessary school materials, a role-model inciting their academic achievements, and teachers supportive of their education. To sum up, all these adverse circumstances box Romani people into a pessimistic conjuncture.

The Romani people living in Mersin are alienated from education institutions, decent job opportunities, and quarters/vicinities that are far away from home life. Consequently, Romani people are trapped in destituteness and pushed to be a homogeneous excluded community.

Kaynakça/References

- Alcock, O. (1997). *Understanding poverty*. London, UK: Macmillan.
- Arayıcı, A. (2008). *Avrupa'nın vatansızları: Çingeneler*. İstanbul: Kalkedon.
- Ataman, H. (2012). Nefret suçlarını farklı yaklaşımlar çerçevesinden ele almak: Etik, sosyo-politik ve bir insan hakları problemi olarak nefret suçları. Y. İnceoğlu (Ed.), *Nefret söylemi ve/veya nefret suçları* içinde (s. 47–80). İstanbul: Ayrıntı.
- Bauman, Z. (2003). *Modernlik ve müphemlik* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

- Uzpeder, E., Danova/Roussinova, S., Özçelik, S. & Gökçen, S. (2008). *Biz buradayız! Türkiye’de Romanlar, ayrımcı uygulamalar ve hak mücadelesi*. <http://www.errc.org/cms/upload/file/biz-buraday%C4%B1z!-t%C3%BCrkiye%E2%80%99de-romanlar-ayr%C4%B1mc%C4%B1-uygulamalar-ve-hak-m%C3%BCcadelesi.pdf> adresinden 01.09.2015 tarihinde edinilmiştir
- Bourdieu, P. (2005). *Pratik nedenler: Eylem kuramı üzerine* (H. Tanrıöver, Çev.). İstanbul: Hil.
- Bradley, H. (1996). *Fractured identities: Changing patterns of inequality*. Oxford, UK: Polity.
- Crompton, R. (1993). *Class and stratification*. Cambridge, UK: Polity.
- Donnison, D. (1982). *The politics of poverty*. Oxford, UK: Martin Robertson.
- Fonseca, İ. (2002). *Beni ayakta gömün/çingeneler ve yolculukları* (Ö. İlyas, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.
- Gans, H. J. (1995). *The war against the poor*. New York, NY: Basic.
- Goldthorpe, J. H. (1987). Introduction: Social mobility and social interests. In J. H. Goldthorpe (Ed.), *Social mobility and class structure in modern Britain* (pp. 1–36). Oxford, UK: Clarendon.
- Hamilton, M., & Hirszowicz, M. (1993). *Class and inequality: Comparative perspectives*. New York, NY: Harvester Wheatsheaf.
- Lewis, O. (1969). The culture of poverty. In D. P. Moynihan (Ed.), *On understanding poverty* (pp. 187–220). New York, NY: Basic Books.
- Lewis, O. (1971a). *La Vida (işte hayat)* (V. Çelikbaş, Çev.). İstanbul: E Yayınları.
- Lewis, O. (1971b). *Sanchez’in çocukları* (L. Ragıp, Çev.). İstanbul: E Yayınları.
- Marsh, A. (2008). Türkiye Çingenelerinin tarihi hakkında. E. Uzpeder, S. Danova/Roussinova, S. Özçelik, & S. Gökçen (Ed.), *Biz buradayız! Türkiye’de Romanlar, ayrımcı uygulamalar ve hak mücadelesi* içinde (s. 5–19). İstanbul: Edirne Roman Derneği, European Roma Rights Centre ve Helsinki Yurttaşlar Derneği.
- Martinez, N. (1992). *Çingeneler* (Ş. Aktaş, Çev.). İstanbul: İletişim.
- Marushiakova, E. & Popov, V. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu’nda çingeneler* (B. Tırnakçı, Çev.). İstanbul: Homer.
- Mersin’de Romanlar kime oy verecek. (2015). http://www.bbc.com/turkce/multimedya/2014/08/140807_vid_mersin_roman adresinden 02.05.2016 tarihinde edinilmiştir.
- Miller, S. M. (1975). The concept and measurement of mobility. In A. P. M. Coxon & C. C. Jones (Eds.), *Social mobility* (pp. 21–31). New York, NY: Penguin.
- Murray, C. (1996). The emerging british underclass. In R. Lister (Ed.), *Charles Murray and the underclass: The developing debate* (pp. 24–53). London, UK: The IEA Health and Welfare Unit.
- Nişanyan Etimoloji Sözlüğü. (2014). *Çingene*. <http://www.nisanyansozluk.com/?k=%C3%A7ingene&x=0&y=0> adresinden edinilmiştir.
- Oyen, E. (1992). Some basic issues in comparative poverty research. *International Social Science Journal*, 44(4), 615–626.
- Parkin, F. (1973). *Class inequality and political order*. London, UK: Paladin.
- Peterson, P. E. (1991). The urban underclass and the poverty paradox. In C. Jencks & P. E. Peterson (Eds.), *The urban underclass* (pp. 617–638). Washington, DC: The Brookings Institution.
- Rose, M. E. (1974). *The relief of poverty, 1834–1914*. London, UK: Macmillan.

- Townsend, P. (1993). *The international analysis of poverty*. New York and London: Harvester Wheatsheaf.
- Turner, B. (1986). *Equality*. London and New York: Tavistock.
- Türkiye İstatistik Kurumu. (2015). *Merkezi dağıtım sistemi*. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/> adresinden 02.05.2016 tarihinde edinilmiştir.
- United Nations Development Programme. (1998). *Human development report*. New York, NY: Oxford University.
- United Nations Development Programme. (2010). *Human development report*. Retrieved from May 2, 2016 http://hdr.undp.org/sites/default/files/reports/270/hdr_2010_en_complete_reprint.pdf
- Wacquant, L. (2012). *Kent paryaları: İleri marjinalliğin karşılaştırmalı sosyolojisi* (M. Doğan, Çev.). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi.
- Walker, A. (1996). Blaming the victims. In R. Lister (Ed.), *Charles Murray and the underclass: The developing debate* (pp. 67–75). London, UK: The IEA Health and Welfare Unit.
- Wilson, W. J. (1987). *The truly disadvantaged: The innercity, the underclass and public policy*. Chicago, IL: Chicago University.
- Wilson, W. J. (1991–1992). Another look at the truly disadvantaged. *Political Science Quarterly*, 106(4), 639–656.
- World Bank. (2000). *World development report 2000/2001: Attacking Poverty*. Washington, DC: Author.
- World Bank. (2008). *2008 world development indicators: Poverty data a supplement to world development indicators 2008*. Washington, DC: Author.
- Wright, E. O. (1994). *Interrogating inequality*. London, UK: Verso.
- Yıldız, H. (2007). Türkçede Çingeneler için kullanılan kelimeler ve bunların etimolojileri. *Dil Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 61–82.
- Young, M. (1994). *The rise of the meritocracy*. New Brunswick and London: Transaction.